

TOEKOMSTEN MAKEN WE NU!

Uitnodiging om samen aan de slag te gaan
voor onderwijs waar ieder kind telt.

United4Education, maart2024
Collectief van betrokken onderwijsmensen;
Leraren, ouders, schoolleiders, onderzoekers, bestuurders en boven alles, de jongeren zelf.

¹ Hierna "jongeren"; kind, jongere of jongvolwassene in het po, vo, mbo, hbo of wo.
(Eigenlijk gaat het om iedereen die onderwijs geniet: leren is een levenslange behoefte).

Inhoudsopgave

Voorwoord	Waarom United4Education?	3
Introductie	Waarom is een kanteling nodig?	5
Vijf thema's	Om de dialoog mee te starten	6
Thema 1	Maak een topprioriteit van kinderrechten	8
Thema 2	De doorgeslagen toetscultuur	10
Thema 3	Versterk mentaal welbevinden	12
Thema 4	Transformeer het Nederlandse onderwijs	14
Thema 5	Duurzaam, menswaardig en inclusief	16
Conclusie	Hoe gaan we samen door?	18
Referenties	Bronnen en verwijzingen	19

Voorwoord

Dit betoog, namens **United4Education (U4E)**, een collectief van betrokken onderwijsmensen; leraren, ouders, schoolleiders, onderzoekers, bestuurders en boven alles, de jongeren zelf, doet een oproep aan (nieuwe) politici om na de verkiezingen even geen (onderwijs)beleid te maken, maar juist op werkbezoek te gaan en de onderwijsmensen in heel Nederland te raadplegen om **samen tot oplossingen te komen**. We zijn ook niet alleen, steeds meer beweging ontstaat vanuit het veld².

We kunnen alleen het verschil maken voor de jonge mensen in ons land, door de ontmoeting tussen mensen. Goed onderwijs start net als goed beleid met relatie, het echte leven, de echte verhalen kennen en ervaren van mensen met verschillende kwaliteiten en uitdagingen. Ontmoetingen waar gesproken wordt over de waarden en wat goed onderwijs is. Gesprekken die verder gaan dan rollen, argumenten en belangen. Want nu blijven we steken in wie wat fout doet met oplossingen die vooral bij de ander liggen. Het debat van nu is te zeer gericht op schijnbare tegenstellingen. Hierdoor gaan onderwijsprofessionals afhaken of denken, "Het is toch nooit goed" en worden cynisch. Dit doet ons allen en vooral het onderwijs geen goed. Laat in deze spannende tijd het onderwijs, de organisatie van de **hoop** zijn. Dat gaat verder dan wensdenken.

Het gaat niet om de moeilijkheden of de lastigheden ontkennen, maar om met hoop nieuwe feiten te creëren³. Het onderwijs heeft een nieuw, duurzaam verhaal nodig - net als onze samenleving, waarin het onderwijs een sleutelrol heeft. Met onze huidige systemen doen we de mens, de natuur en de planeet tekort⁴.

Aan de hand van **vijf thema's**, die ons ondanks onze verschillen verbinden, zetten we in dit betoog uiteen hoe we voor ons onderwijs stappen kunnen zetten, met en voor elkaar en vooral voor onze kinderen.

Voortgaan op de oude weg leidt tot 'dode scholen' met leerlingen met een lage motivatie, met leerstof die leerlingen niet als relevant ervaren, met grote gerichtheid van docenten en leerlingen op toetsing en leren voor de toets⁵.

Prof. Dr. Douwe Beijaard

² "Alle beleid in kinderschoenen", brief aan de Tweede kamer, Schakel en adviesraad, 20 december 2023), "Beter balans tussen persoonsvorming, kwalificatie en socialisatie"; pleidooi voor het pedagogisch perspectief als uitgangspunt., Verus, 20 december 2023)

³ Ottenheym & Haaijer, 2023

⁴ Boonstra, 2023

⁵ Beijaard, 2019

Zoals zo mooi beschreven door Buber.⁶ ligt in den beginne de relatie, al het werkelijke leven is ontmoeting, alle stemmen en kleuren zitten aan elkaar vast.

Dat impliceert iets in de opdracht die wij voelen.

⁶ Buber, 2022

Introductie

In de aanloop naar de verkiezingen van november 2023 valt op dat het onderwijs nauwelijks een thema is, ondanks de grote uitdagingen waar we voor staan. Ondanks meerdere oproepen aan de politiek om een langetermijnvisie voor onderwijs te hebben,⁷ is daarvan weinig zichtbaar in de verkiezingsprogramma's.

Daarom hebben wij, **United4Education**, een groep betrokken onderwijsprofessionals; leraren, schoolleiders, onderzoekers en bestuurders, de handen ineengeslagen voor deze oproep aan de politiek: werk met ons samen, om samen bij te dragen aan onderwijs dat geen enkele jongere in de steek laat en geef het onderwijs de steun die het verdient. We hebben elkaar nodig om de aanhoudende problemen in het onderwijs aan te pakken en (ongeziene) kansen te grijpen.

Onderwijsvisie en passend onderwijsbeleid zijn buitengewoon belangrijk voor een duurzame toekomst voor alle jonge mensen in dit land. Het huidige onderwijs leidt jongeren onvoldoende op voor de toekomst, het biedt nog steeds geen gelijke kansen, het heeft selectiemechanismen die discrimineren, segregeren en uitsluiten.⁸ De universele rechten van het kind én het recht op onderwijs worden onvoldoende gehonoreerd. Het leraren- en schoolleiderstekort is nijpend, onbevoegd personeel geeft les, leraren hebben massaal last van hoge werkdruk, burn-out⁹ of vallen uit door demotivatie, om over de toename van mentale problemen bij jongeren nog maar te zwijgen.¹⁰

Het huidige 'onderwijssysteem', dat gestoeld is op rendementsdenken, belemmert de ontwikkeling van toekomstbestendig onderwijs en het vinden van oplossingsrichtingen voor de problemen en vraagstukken die we hierboven benoemen.

Het stoelt op het wereldbeeld van de industriële revolutie.¹¹ Dat rendementsdenken heeft lange tijd gefunctioneerd voor de meerderheid, maar voldoet niet langer, getuige de huidige problematiek. We hebben dus andere, nieuwe manieren van kijken, denken en handelen nodig. Dit proces is overal in het onderwijs al gaande. Overheid en politiek kunnen (en dienen) dienstbaar aan dit proces te zijn.

Sluipend is ons huidige onderwijssysteem 'vervuild' geraakt met allerlei mechanismen die jongeren kwetsbaar maken en hun veerkracht verminderen. We hebben gezamenlijke denk- en ontwikkelkracht nodig om uit deze negatieve spiraal te komen, zodat we voor de jongeren en leerkrachten van nu en in de toekomst versterkend onderwijs kunnen bieden.¹²

We zullen ons daarom moeten richten op duurzaam en **inclusief**¹³ onderwijs - waarbij de jongere en zijn interacties met zijn omgeving centraal staan. Onderwijs gaat over het toerusten van alle kinderen en jongeren, zodat zij op hun eigen manier van betekenis zijn en meedoen met onze samenleving. De organisatie van het onderwijs, de didactiek en pedagogiek inclusief evaluatie en toetsing zouden ten dienste moeten staan van het gemotiveerd leren van leerlingen.¹⁴

En, zoals ook in de **rechten van het kind** beschreven staat, zou onderwijs moeten gaan over je eigen rol leren spelen, jezelf leren kennen, leren samenwerken met anderen en niet alleen over de huidige notie van kwalificatie. Sluiten kwalificaties nog aan op de mondiale wereldkwesties; hebben we meer mensen nodig die begrijpend kunnen lezen, of gaan daar nieuwe vaardigheden aan vooraf, zoals begrijpend luisteren?

⁷ Bransen, 2023; Talis 2024

⁸ Scheider et al., 2023

⁹ AOB, 2020; AVS 2020; CBS, 2023

¹⁰ CBS, 2021; World Health Organization, 2023

¹¹ Robinson & Aronica, 2016 p. 31-35

¹² Braams, 2023; Stellaard, 2023

¹³ Bradshaw et al., 2021

¹⁴ Mooij, 2016a

Vijf thema's

Gezien de hierboven beschreven problematiek gaat het nu om de vraag:

'Hoe kunnen we desondanks de hierboven geschetste problemen onderwijs realiseren waar iedere jongere zich kan ontwikkelen in een versterkende leeromgeving, waar diversiteit de norm is en waar iedere jongere opgroeit in een sterk pedagogisch ecosysteem?'

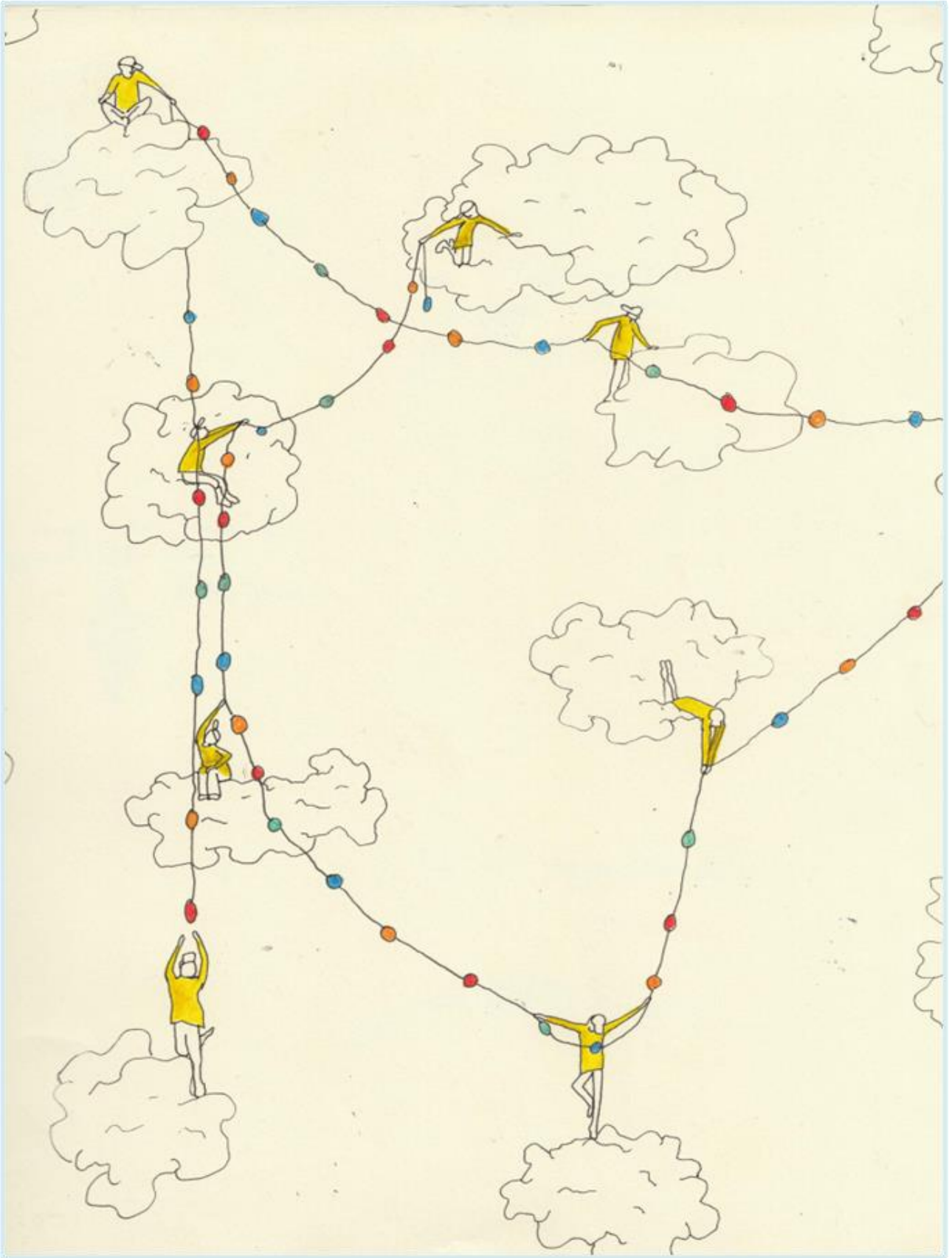
De huidige vraagstukken vragen om **herbezinning**; herbezinning op (de fundamenteën van het) onderwijs en herbezinning op onze waarden. Nieuwe waarden vragen om nieuwe systemen en nieuwe systemen vragen om veranderingen op veel verschillende niveaus en op vragen als hoe we omgaan met het delen van kennis, hoe we samenwerken én hoe we dit gaan financieren.¹⁵.

Laten we hier samen de schouders onder zetten en vanuit een gezamenlijk langetermijnperspectief de noodzakelijke transitie gaan vormgeven.

Wij, United4Education doen een oproep aan de politiek om faciliterend en voedend te zijn aan de transformatie in plaats van controlerend en belemmerend te werken a.d.h.v. de volgende thema's:

- 1) **Maak** een topprioriteit van de naleving van Artikel 29 van het Kinderrechtenverdrag en het Salamanca- en VN-verdrag m.b.t. inclusief onderwijs.
- 2) **Stop** de discriminerende selectie en stel de doorgeslagen normatieve en beperkende toetscultuur ter discussie.
- 3) **Versterk** het mentaal welbevinden van jongeren door de samenwerking van onderwijs, zorg, sociaal domein én het eigen netwerk te verbeteren.
- 4) **Transformeer** het Nederlandse onderwijs door de transformatie van binnenuit te faciliteren en bekrachtigen.
- 5) **Zet in** op de ontwikkeling van duurzaam, menswaardig en inclusief onderwijs.

¹⁵ Van Wouw & de Ruig, 2023

Thema 1 *Maak een topprioriteit van de naleving van Artikel 29 van het Kinderrechtenverdrag en de verklaring van Salamanca- en VN-verdrag m.b.t. inclusief onderwijs.*

Onderwijs is de plek waar wij met elkaar zorgen voor onze toekomstige generaties¹⁶.

Het **fundamentele recht op onderwijs** is neergelegd in Artikel 26 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens¹⁷ en in het artikel 29 van het **Kinderrechtenverdrag**¹⁸ wordt het doel van het onderwijs aan kinderen nader uitgewerkt. In het kort gaat het erom dat kinderen en jongeren het recht hebben zich in de volle breedte te ontwikkelen, een relatie leren aangaan met hun achtergrond (zowel taal als cultuur) en het land waar ze leven, zich leren voorbereiden op hun toekomstige rol in een vrije samenleving en leren eerbied te hebben voor de aarde waarop we leven. Dit recht is het fundament waaraan nationale wetgeving moet worden getoetst en biedt een waardevol referentiekader om het onderwijs aan te toetsen.

De verklaring van **Salamanca**¹⁹ is als toetsingskader relevant, waarbij meer aandacht is gevraagd voor mensen met een handicap. Deze drie vormen hét fundament van het Nederlandse onderwijs, maar in de praktijk zien we dat dit fundament in het onderwijs te weinig leeft. Jongeren krijgen onvoldoende kans op onderwijs dat recht doet aan hun capaciteiten en ontwikkeling. Nederland doet hiermee jonge mensen al jaren tekort en de economie en de samenleving lopen talenten mis.

wij concluderen dat het onderwijs stelselmatig 25 jaar achterloopt op wet- en regelgeving.

Onderwijs zou iedereen hetzelfde recht moeten geven om eigen keuzes te mogen en kunnen maken voor zijn of haar toekomst. De huidige inrichting van het onderwijs versterkt echter polarisatie en segregatie. Dit ondermijnt het sociale weefsel van onze samenleving, die juist gericht zou moeten zijn op het verkleinen van onderwijskundige én sociale ongelijkheid. In de huidige kwalificerende benadering leiden we op voor niveaus met afnemende motivatie en uitval als mogelijke gevolgen.

Jeugdhulp kan in het huidige klimaat onvoldoende werken op school; de jeugdhulp is ook niet vrij van de normeringen die we in dit pleidooi belichten. Daarnaast schept het de illusie van een onbepaalde interventie-ruimte, waar de overvloed aan verschillende jeugdhulpaanbieders een resultaat van is. Uit onderzoek blijkt dat jongeren met multiproblematiek niet tot nauwelijks geholpen worden door hulpverlening²⁰. Bovendien verliezen jongeren die in de JeugdzorgPlus terecht komen, hun recht op onderwijs, waardoor kansenongelijkheid, exclusie en armoede toeneemt. Huidige voorzieningen, gemeentelijke afspraken en wet- en regelgeving werken niet in het voordeel van jongeren²¹.

De leraar heeft een ongekend belangrijke rol in het brede lerende netwerk rondom jongeren, dit lijkt vaak vergeten te worden.

Studenten mijden de pabo om het salaris, het carrièreperspectief en het imago van leraren. Het leraarschap verdient de nodige ruimte, zodat de leraar zijn vak ook daadwerkelijk kan uitoefenen in de school, waar dagelijkse, persoonlijke interacties zien, horen en ontwikkelen leidend zijn.

¹⁶ Dewey & Berding, 2011

¹⁷ Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, 1948

¹⁸ Kinderrechtenverdrag, 1989

¹⁹ Salamancaverdrag, UNESCO, 1994

²⁰ Weisz et al., 2017

²¹ Jong-de Kruijf, 2019; Nooteboom et al., 2020, 2021

Om dit te faciliteren is onderwijskundig leiderschap nodig. Coachend, dienend en mensgericht leiderschap in de school, maar ook bestuurlijk en bovenschools. We hebben leiderschap nodig dat staat voor menselijke diversiteit. Het huidige politiek leiderschap is meer gericht op efficiëntie, en daarmee boeken we niet de beoogde successen. We hebben duurzaam en menswaardig leiderschap nodig.

Dan de inhoud, **het curriculum**. De inhoud moet per definitie aansluiten op de doelstellingen van het Kinderrechtenverdrag. De overdracht kan plaats vinden a.d.h.v. actualiteiten en nieuwe behoeften, dienend aan de werkelijke uitdagingen die jongeren wachten. Een curriculum is nooit statisch of 'af'. Wat er vooral nu nodig is, is verbreding. Dit houdt in dat naast de **basisvaardigheden** van het **funderend onderwijs** (lezen, schrijven, rekenen), ruimte gemaakt wordt om nieuwe inhoud aan te bieden, zoals digitale ethiek, life skills, samenwerken, weerbaarheid, zelfzorg, ecologie, duurzaamheid. Hierbij staat de gedachte voorop dat het doel *niet* is om te 'presteren', maar dat we jongeren de ruimte willen bieden om te oefenen, te ontdekken wie of hoe ze willen zijn, welke zinvolle bijdrage zij kunnen leveren, zodat ze kunnen opgroeien tot evenwichtige, zelfdenkende individuen.

Nieuwe scholen en schoolbesturen zouden zonder angst voor de inspectie, voor doelen en resultaten en voor de financiële impact hierop moeten kunnen *starten*. "*Meer Ruimte voor Nieuwe Scholen*" maakt het gemakkelijker om nieuwe scholen of onderwijsvormen te starten, maar wat lastiger is, is dat de Onderwijsinspectie nu vooraf haar goedkeuring moet geven, aan de hand van het huidige toezichtkader. De **inspectie** moet een hele andere rol krijgen en veel meer investeren in het faciliteren van collegiale consultatie en meer partner zijn in onderwijsverbetering. Er is bewustwording nodig over de wijze waarop inspecties politiek worden aangestuurd, zodat inspectiekaders niet onbedoeld leiden tot uitsluitingscriteria bij schoolleiders.²²

Leraren verdienen gesterkt te worden in **zeggenschap (meepraten en meebeslissen)**, middels vakorganisaties, belangenbehartiging en verbinding met academische leerstoelen. Middelen voor promotie- en praktijkgericht onderzoek moeten beschikbaar blijven. Een verbetercultuur waarin kennisdelen over de binnen- en buitenschoolse samenleving en de wisselwerking daartussen kansrijk maakt (**'teacher collective efficacy'**) wordt hierdoor vergroot²³. We weten dat de ontwikkelkansen van een jongere toenemen wanneer deze jaar na jaar een goede leraar heeft.²⁴

Betrek de school bij de gemeenschap en de gemeenschap bij de school. Hier ligt potentieel met veel kansen om van en met elkaar te leren en op te groeien. School is vaak nog het bastion, muren eromheen, en leren maar. De schoolmuren zouden transparanter kunnen. Een schoolgemeenschap is dan actief onderdeel van een grotere gemeenschap of buurtschap en beide 'bestuiven elkaar'.

Om hiernaartoe te werken is **creativiteit, verbinding, authenticiteit en lef** nodig, in hoe we denken, handelen en financieren.²⁵. En ook in hoe we beleid maken.

²² Tomlinson, 2017

²³ El Hadioui, 2022

²⁴ Hanushek, 2020

²⁵ Netwerk Met Andere Ogen is een voorbeeld van een landelijke beweging die nog volop aan de gang is www.netwerkmeterandereogen.nl

Thema 2 *Stop de discriminerende selectie en stel de doorgeslagen normatieve en beperkende toetscultuur ter discussie.*

De complexiteit van de sorteermachine die we het Nederlandse onderwijs noemen.

Het Nederlandse onderwijssysteem is te typeren als een **selectief onderwijsmodel** met een duidelijke indeling in kwalificerende niveaus, waarin termen als lager, hoger, middelbaar, voorbereidend en voortgezet verbonden zijn aan die niveaus. Dit systeem labelt jongeren op basis van hun veronderstelde cognitieve niveau, een label dat verbonden is (geraakt) aan een waardeoordeel, dat competentie- en prestatiegerichtheid aanwakkert. Het versmalt het perspectief op wat leren is; leren is dan niet langer jezelf ontwikkelen, maar leren is vooral niet laag eindigen. De tijd van verticaal denken is echter voorbij.

Het uitgangspunt moet de (talent)ontwikkeling van alle jongeren zijn en die te waarderen en te versterken, zodat zij uiteindelijk als **sterke, zelfbewuste burgers** de samenleving en arbeidsmarkt kunnen instromen. Concurrentie hoort niet thuis in het onderwijs en belemmert betekenisvol leren. Hen - omwille van het systeem - bij voortduring met elkaar vergelijken op jonge leeftijd is schadelijk voor hun zelfbeeld.

Ontwikkeling is het proces waarbij een jongere zichzelf en, bijvoorbeeld, zijn huidige vaardigheden vergelijkt met die van een tijdje geleden, zodat hij leert dat hij iets kan wat hij voorheen niet kon of zijn uiterste best heeft gedaan om iets in een bepaalde mate te kunnen (**self-efficacy**).

Dan leert hij namelijk ook iets over zichzelf en zijn vaardigheden in plaats van alleen te bewijzen dat hij iets wel of niet kan. Het vertrouwen van de leraar en omgeving is van groot belang, omdat de leraar het proces van leren van en met elkaar begeleidt.

Een selectief onderwijsmodel is echter een rigide sorteermachine die dicteert i.p.v. dat het jongeren de kans biedt om het eigen potentieel te ontdekken. Het zorgt ervoor dat een groot deel van onze bevolking denkt dat het niet goed genoeg is. Ondanks dat jongeren die in Nederland geboren worden tot de gelukkigste ter wereld behoren, groeien de aantallen die professionele zorg nodig hebben, die thuis zitten in plaats van naar school gaan en die voortijdig de school verlaten. We zien individuele reparatie als een oplossing voor structurele stress- en selectiefactoren die we in stand houden.

Toetsen worden in ons onderwijs nu veelal beschouwd als waardevolle schakels in een selectietraject. Het begrip toetsing verdient echter een ruimere definitie en heeft betrekking op alles wat in dienst staat van de ontwikkeling van jongeren en het bekrachtigen van hun ontwikkeling en zelfbeeld. Het gebruik van toetsen moet een antwoord leveren op een vraag, in het kader van het onderwijsleerproces, om feedback te genereren, om te spiegelen, om te checken. Toetsen die bijdragen aan vertrouwen in het eigen kunnen dragen bij aan de groei, aan de ontwikkeling, van jongeren.²⁶

²⁶ Sluijsmans, 2020

In het basisonderwijs komt de eindtoets, nu **doorstroomtoets**, zeker in combinatie met het verplichte gebruik van toetsen van een **Leerlingvolgsysteem (LVS)** veel te vroeg en veel te heftig in de schoolloopbaan van kinderen.²⁷ Daarmee staan deze toetsen haaks op het streven naar een ononderbroken leerweg, zoals vastgelegd in de **Wet op het primair onderwijs**. Uit tal van nationale en internationale onderzoeken weten we bovendien dat vroege selectie strijdig is met een streven naar kansengelijkheid - terwijl toetsen juist zouden moeten helpen bij het *voorkomen van kansengelijkheid*. Vroegselectie past niet bij de ontwikkeling van het brein en is schadelijk wanneer jongeren het gevoel krijgen dat ze niet mee kunnen komen. Het zorgt er tevens voor dat jongeren géén gelijke kansen hebben, wat later in de schoolloopbaan niet met opstromen kan worden gecorrigeerd²⁸. Het onderwijs mist structurele verbindingen, zoals tussen onderwijs en kinderopvang, en verdient doorgaande lijnen.²⁹

Een ander belangrijk meetinstrument is PISA³⁰ (Programme for International Student Assessment). Dit internationaal vergelijkingsonderzoek staat los van het Nationale leerplan en toetst op een andere wijze het leesniveau dan de nationale toetsen. In december 2023 lieten de resultaten opnieuw een daling van de leesvaardigheden van 15-jarigen zien. De discussies over de oorzaken gingen alle kanten uit. Ook hier is het belangrijk dat we niet te snelle conclusies trekken en daarop beleid maken, omdat vele variabelen van invloed zijn op het leesniveau. Wat we ons wel mogen aantrekken is dat lezen essentieel is voor de (toekomstige) levenskwaliteit van ieder individu en onze samenleving. Om de PISA resultaten goed te duiden is het belangrijk om uit onze denk-, praat- en doe-patronen te komen, meervoudig perspectief te nemen voor een weloverwogen duiding en een werkbare aanpak.

Leeropbrengsten van jongeren worden als **rendementen** gezien, die van invloed zijn op de onderwijsbudgetten. Dit mechanisme brengt ons in een onmogelijke impasse, dat vraagt om een herijking van ons **bekostigingsstelsel** waarmee doorbraak gerealiseerd kan worden die ruimte biedt aan een ontwikkelingsgericht curriculum.

²⁷ Heij, 2017

²⁸ Jolles, 2011

²⁹ Taskforce Ontwikkelingsgericht onderwijs, 2023

³⁰ <https://www.pisa-nederland.nl/resultaten/>

Thema 3 *Versterk het mentaal welbevinden van jongeren door de samenwerking van onderwijs, zorg en sociaal domein én het eigen netwerk te verbeteren.*

Vigerende structuren, wet- en regelgeving zijn niet belangrijker dan jonge mensen.

Een positief leerklimaat, het versterken van veerkracht, weerbaarheid en wendbaarheid van jongeren en uiteindelijk een duurzaam toekomstperspectief kan worden gerealiseerd door vanuit de leefwereld de systeemwereld te beïnvloeden.³¹ Dat vraagt van alle betrokkenen om ten eerste te (beginnen met) praten met de jongeren en niet over hen en ten tweede om toekomstperspectief te prioriteren boven onderwijs-, zorg- of arbeidsperspectief.³² Het is een denkfout te stellen dat een jongere eerst beter moet worden en dan weer naar school kan.³³ In deze leefwereld lopen onderwijs, zorg en arbeidstoeleiding in elkaar over. De gescheiden systeemafspraken werken niet altijd in lijn met elkaar om het toekomstperspectief te realiseren, een verbeterde samenwerking tussen OCW, VWS, SZW en VNG is nodig. Misschien wel in de vorm van één ministerie, een **Ministerie van Jeugd**.

Op het moment dat het onderwijs normen hanteert - produceert zij een (zorg)behoefte. Zo worden jonge kinderen van nog geen vier jaar oud al gezien als object van interventie om aan te passen aan de onderwijsnormen.³⁴ Het huidige beleid voor zowel onderwijs, jeugdzorg en sociaal domein is geschreven met zelfredzaamheid bij de jongeren als uitgangspunt, terwijl **samenredzaamheid** als uitgangspunt nodig is.

Het is plausibel dat de zorgbehoefte zal afnemen als passende didactiek en pedagogiek wordt ingezet en er ruimte is om af te wijken van urennorm, plaats van onderwijs en kerndoelen.³⁵

Het is dan ook nodig om domein overstijgend samenwerken te versterken, met collega's uit andere sectoren, zoals jeugdzorg of sociaal domein; transdisciplinair- en **interprofessionele samenwerking**. Ook de **integrale samenwerking**³⁶ met mensen vanuit de nabijheid van een jongere, uit het eigen netwerk, zoals ouders, familie of ingebrachte mentoren komt jongeren ten goede. Versterk het mentaal welbevinden van jongeren door het faciliteren van vertrouwde personen in en rond de school die werkelijk tijd en ruimte hebben om aandacht te geven aan jonge mensen en door als onderwijsinstelling aandacht te geven aan een saamhorige schoolcultuur waarbij men goed inspringt op de verlangens en kwaliteiten van jonge mensen en niemand buitengesloten wordt. Samenwerken is echter niet simpel en gaat niet vanzelf. Er gaat een wereld van pijn en aannames achter schuil, die vaak onnodig worden gecompliceerd door wet- en regelgeving, waarvoor vooral een bewustwordingsslag nodig is, omdat veel van deze aannames impliciet en cultureel gevormd zijn.

³¹ Beld et al., 2021

³² Helm, van der & Klapwijk, 2020

³³ Helm, van der, 2021

³⁴ Stellaard, 2023

³⁵ Stap, 2023

³⁶ Van Wouw et al., submitted

Van groot belang is dat het onderwijs medeverantwoordelijkheid gaat dragen voor het **mentale welzijn** van jongeren. Steeds meer jongeren voelen zich bang, ongelukkig en zenuwachtig. Dit komt volgens onderzoekers door diverse factoren: sociale media, de prestatiedruk op school en noodtoestanden die zich in rap tempo opvolgen. Deze factoren van maatschappelijke onzekerheid dragen bij aan een toename van gevoelens van somberheid, stress en machteloosheid onder jongeren.³⁷

In Nederland ervaart ruim één op de drie jongeren deze gevoelens, en één op de zeven psychische hulp³⁸.

Er is aanmerkelijk minder psychische hulp nodig als we in gezamenlijkheid werken aan een leer- en leefklimaat waarbinnen jongeren zich van waarde voelen en hun kwaliteiten kunnen ontwikkelen.

Omgevingsfactoren zijn van grote invloed op het leerproces van de jongere en de klas. Ondanks toenemende inzichten op het gebied van leer-, gedrags- en ontwikkelproblemen voelen veel leerkrachten zich onvoldoende toegerust of gesteund en wordt **gedrag** van jongeren als ingewikkeld ervaren, terwijl het gedrag van een jongere, nooit de jongere kan worden aangerekend. Gedrag is vaak een overlevingsmechanisme dat vraagt om gestructureerde omgevingen, positief gedragsmanagement, investering in sociale vaardigheden, het betrekken van de gemeenschap, investeren in een veilige, zorgzame en inspirerende schoolcultuur, waar ondersteuning en begeleiding wordt gegeven met elkaar, maar door zo min mogelijk verschillende personen.

³⁷ SER, 2019

³⁸ NJI, 2022, Unicef, 2021

Thema 4 *Transformeer het Nederlandse onderwijs door de transformatie van binnenuit te faciliteren en bekrachtigen.*

Duurzaam aan de voorkant zaaien om in de toekomst inclusie te oogsten.

In het Nederlandse onderwijs is - onuitgesproken - het uitgangspunt dat elke jongeren zich zou moeten kunnen ontwikkelen in een op zijn interesses en behoeften gebaseerde leeromgeving, waar beperkingen omgezet worden in intellectuele en sociale uitdagingen en kansen voor de toekomst. Gemeenschappelijke ambities, een duidelijke visie waar duidelijke doelen en beleid aan verbonden kunnen worden, ontbreken. Ook hier geldt: *de tijd dat dat genoeg was, is voorbij.*

Er is sprake van een groeiend lerarentekort. Dat is een urgente kwestie. De tekorten in alle sectoren van het onderwijs, óók het tekort aan schoolleiders én het behoud van (startende) leraren vragen om serieuze en permanente aandacht, beginnend bij een Nederlandse onderwijsopdracht. Het veranderen van slechts één woord, van leerplicht naar **leerrecht** is een eerste, perspectief verbredende stap. Er zijn op het moment meerdere voorbeelden in het land die laten zien dat het onderwijs anders georganiseerd kan worden, zoals Agora, constructivisme, democratische school etc.

De kwaliteit van het onderwijs in Nederland is - door de bank genomen - goed. Dit blijkt al jarenlang uit internationale vergelijkingen waarbij ons "systeem" rond de tiende plaats uitkomt. Tegelijkertijd blijkt uit deze onderzoeken dat de onderwijskwaliteit al twintig jaar op hetzelfde niveau blijft steken. Met groeiende tekorten aan professionals in het onderwijs is het maar de vraag of de huidige kwaliteit gehandhaafd kan worden.

Goed onderwijs zet niet het kind of de leraar centraal; bij goed onderwijs staat het leren en ontwikkelen centraal.³⁹ Onderwijs zou emanciperend moeten zijn door recht te doen aan socialisatie, subjectificatie en kwalificatie.⁴⁰

In 2035 moet **inclusief onderwijs**⁴¹ geïmplementeerd zijn, dat is het ambitieuze doel van het Ministerie van OCW. Alle jongeren krijgen daarin, los van hun ondersteuningsbehoeften en capaciteiten, samen met leeftijdsgenoten passend onderwijs in scholen in hun eigen wijk. Vermoedelijk zal zo'n 0,5% van de kinderen afhankelijk blijven van een vorm van gespecialiseerd onderwijs, zoals we ook zien in andere landen met inclusief onderwijs. Wanneer we beter in staat zijn om alle kinderen in de eigen buurt naar school te laten gaan met de expertise die daarvoor nodig is dan komen er vanzelf middelen (inclusief taxivervoer), kennis, kunde en menskracht vrij die naar de plaatselijke school kunnen gaan. Wanneer onderwijs wordt gegeven met álle leerlingen in gedachte krijg je andere lesvormen, andere manier van samen leren en ontwikkelen en komt ook het woord '**maatwerk**' in een ander frame. Maatwerk is dan een werkwoord voor iedereen.⁴²

Het aantrekken en behouden van leraren lossen we op met intellectuele uitdaging, zoals 'academische en breed toegeruste' lerarenopleidingen, leven lang leren en goede begeleiding. Om bij leraren een **permanent lerende houding** te ontwikkelen hebben we **lerende praktijken** nodig en werkomstandigheden die leerkrachten faciliteren, zodat ze onderwijs kunnen plannen en vormgeven. Er moet ruimte komen voor coöperatief leren en (collectieve) self-efficacy, dit komt **beroepstrots** ten goede en begint al op de **lerarenopleiding**. Al op de lerarenopleidingen moet kwaliteit voorbij "resultaten" gelden.

³⁹ Mooij, 2016b

⁴⁰ Biesta, 2019; Freire, 1976

⁴¹ Werkagenda 2035 Inclusief onderwijs; 2023

Opleidingen moeten aansluiten op het daadwerkelijke onderwijs én op alle onderwijslagen, dus van po tot wo. Alle lerarenopleidingen moeten zorgen voor intellectuele en academische uitdagingen in zowel de diepte als de breedte. We hebben goed opgeleide onderwijsgeevenden nodig, met kennis van leren en ontwikkelingspsychologie met de vierslag vakkennis, vakdidactiek, pedagogiek en competentie.⁴³

Oftewel een breed pallet van kennis en vaardigheden die nodig zijn voor inclusieve, op kansen gerichte en veerkrachtversterkende interacties.

Voor het daadwerkelijk realiseren van **werkdrukverlaging in het onderwijs**⁴⁴ is een gezamenlijke, multidisciplinaire, verkenning nodig, zonder de noodzaak voor een one-size-fits-all-benadering als oplossing. Zo zijn **onderwijsassistenten** er niet om de les over te nemen, maar om samen met de leraar te werken aan gedifferentieerd onderwijs en waar nodig verlengde instructie te bieden.

Kleinere klassen zijn werkdruk verlagend voor leerkrachten en tegelijk aandacht verhogend voor jongeren maar te kleine klassen, betekenen tevens te weinig diversiteit. Het standaard denken vanuit 'één klas, één docent' werkt belemmerend; er is veel meer mogelijk wanneer we erin slagen om anders te kijken. Het huidige onderwijssysteem is een klassiek instituut dat het gebruik ervan heeft overleefd.⁴⁵

⁴³ Voorbeeld van een nieuw soort opleiding;
<https://www.hsleiden.nl/sociaal-werk-jeugd-in-onderwijs>

⁴⁴ NRO, 2023

⁴⁵ Prince EA; 2016, 2018

Thema 5 *Zet in op de ontwikkeling van duurzaam, menswaardig en inclusief onderwijs.*

Om de beweging in te zetten naar een duurzame toekomst waarin menselijke en natuurlijke systemen steeds meer samen floreren, is niet alleen technologische innovatie nodig, maar ook sociale, culturele, psychologische en spirituele transformatie. Er zijn steeds meer professionals en wetenschappers in het Nederlandse onderwijs- en onderzoeksveld actief bezig met de ontwikkeling van duurzaam-inclusief onderwijs.

Wat nu belemmerend werkt, is dat de overheid bepaalt welke experimenten zij subsidieert. Deze lijken meer experimenten te zijn voor de ministeries zelf dan voor het onderwijs. Dit maakt de overheid dan de beperkende factor voor innovatie en niet de ondersteunende, verbindende en faciliterende factor.

We hebben visie, gesteund door beleid en wet- en regelgeving nodig die deze transitie naar duurzaam-menswaardig-inclusief onderwijs ondersteunt zodat onderwijs toekomstbestendig wordt en jongeren vaardigheden kunnen ontwikkelen om vraagstukken van het heden en de toekomst op te kunnen lossen. Dit wereldburgerschap⁴⁶ kan met een **duurzaam-menswaardig-inclusief en kansrijk bewustzijn**⁴⁷ worden onderwezen. Dit begint bij kleine zaken, zoals hoe we kijken naar jongeren en hun omgeving.

⁴⁶ Wessels & Grünwald, 2023

⁴⁷ Berg, van den, 2023; Berg van den et al., 2022; Community of Practice Regenerative Education, 2022; Lopes Cardoza, 2023

Het door hun ogen kijken naar het onderwijs en met hen en ouders het gesprek voeren is essentieel hiervoor. Onderwijs vraagt om een wezenlijke innerlijke transformatie van zowel leraar als leerling⁴⁸.

Integraal, transdisciplinair, en interprofessioneel werken met participatie van alle betrokken partijen via gezamenlijke, geïnformeerde besluitvorming leidt tot ethisch juiste, inhoudelijk betere en beter uitvoerbare oplossingen⁴⁹. Hiertoe moeten de jongeren zelf, hun netwerk, professionals uit zorg en onderwijs, maar ook de overheid en de arbeidsmarkt, samenwerken om een noodzakelijke verandering teweeg te brengen. De overheid heeft een belangrijke, verbindende en informerende rol in de incentive om 'good practices' te delen. Het inzichtelijk maken van good practices bevordert samenwerking. Het proces van ontwikkelen en onderhouden van relaties en activiteiten tussen meerdere (juridisch onafhankelijke) organisaties is ten dienste van een gezamenlijk doel. Informatie, weten wat er is en waar het is, en relatie (wie) zijn twee belangrijke ingrediënten in het recept van samenwerken.

Wanneer scholen professionele leergemeenschappen worden, gericht op kennisdeling en co-creatie, die niet beloond worden op rendementen, maar op het geven van onderwijs met de juiste zorg en ondersteuning die jongeren nodig hebben, ontstaat ook de potentie om het onderwijs door te ontwikkelen om op toekomstige vragen een antwoord te hebben.

⁴⁸ Ottenheim-Vliegen et al., 2023

⁴⁹ Kuiper et al., 2020

Als we scholen bouwen, curricula schrijven of methodes ontwerpen, is het nodig dat we in het **ontwerp** meenemen wat bijdraagt aan duurzaam, kansrijk en inclusief leren. In het ontwerp is meegenomen hoe je ervoor zorgt dat kinderen kansrijk kunnen opgroeien in een pedagogische omgeving die inclusief is, waarbij variatie de norm is en flexibiliteit en maatwerk mogelijk is. We denken niet in problemen en beperkingen, maar in mogelijkheden en potentieel. We streven ernaar om vanaf schoolbegin de ontwikkelings- en leerprocessen voor elke leerling optimaliserend in te richten via individuele én, wanneer nodig, ook vergelijkende (normatieve) beoordeling.⁵⁰ In plaats van labels plakken en problematiseren.⁵¹, werken we samen aan de juiste ondersteuning en **bejegening**. We versterken de context. We zijn als mensen gelijkwaardig.

Onderwijs is essentieel voor een goed functionerende samenleving, dit overstijgt spelling en rekenen. Leren is een bijeffect van leven in een rijke leeromgeving. **'Sociaal kapitaal'**⁵², is van oudsher belangrijk voor het bij elkaar houden van een samenleving. Omdat dit proces in de toekomst steeds complexer wordt zullen we onze aandacht in het onderwijs minder moeten leggen op het pure leren maar op het omgaan van deze complexiteit met behulp van dat sociale kapitaal.

De **'social return'**, het effect van goed onderwijs op de samenleving is niet makkelijk in cijfers uit te drukken. Als jonge mensen perspectief op hun huidige en toekomstige leven hebben met de ontwikkelingsgerichte kennis en vaardigheden, zal dit veel leed, uitval en zorgkosten kunnen voorkomen en een mentaal gezonde samenleving bevorderen.

Veerkrachtige mensen maken een veerkrachtige samenleving

⁵⁰ Mooij, 2021

⁵¹ Wienen, 2023

⁵² Hargreaves & Fullan, 2012

Conclusie

De wereld van nu en later heeft ander en meer divers onderwijs nodig. Vormend onderwijs dat dichterbij de intrinsieke interesses van jongeren ligt. Hiermee stellen we niet dat mensen het de afgelopen decennia niet goed hebben gedaan, maar kijken we vooral naar de toekomst. Er is (los van maatschappelijke vraagstukken) ook iets anders nodig om onze economie en samenleving draaiende te houden. We leggen veel te veel focus op wat niet kan, in plaats van wat wel kan.

We moeten juist de (tussen)ruimte gaan ervaren om de tijd te nemen ons te verwonderen. Als eeuwige studenten met de focus op 'wie?' in plaats van 'wat?' Onderwijs als de drijvende kracht die gelijke kansen schept voor alle jongeren om hun toekomstdromen en potentieel waar te kunnen maken. Jongeren die als volwassenen meedoen met het samenleven en positief kunnen bijdragen aan het samenleven.

We hebben een andere focus nodig. Een focus die niet alleen kijkt naar wat er gerepareerd moet worden, maar naar wat er nodig is om te versterken. Variatie is de norm en we bouwen samen een versterkende pedagogische gemeenschap (ecosysteem).

We werken gezamenlijk en vol hoop⁵³ aan een leef- en leerklimaat voor een toekomstige, veerkrachtige generatie door vooruit en buiten de kaders te denken. We denken in mogelijkheden, vergroten ons netwerk, omdat we geloven dat we hier allemaal alleen maar sterker van worden. Dit doen we door van innovatie, co-constructie en co-creatie prioriteit te maken.

Het besef dringt steeds meer door dat de samenleving en economie sneller en fundamenteeler veranderen dan het onderwijs. Op veel plekken ontstaan kansrijke nieuwe vormen van onderwijs die deze kloof weer kunnen dichten. De overheid kan hierbij het verschil maken door deze onderwijsvernieuwing te omarmen en te helpen opschalen en dus niet vanuit controle en beheersing af te remmen. Dat doen, heeft uiteindelijk slechts een averechts effect. De groeiende beweging van onderop is niet te stoppen, enkel te vertragen⁵⁴. Net zoals ontwikkelingen met nieuwe technologie, zoals AI dat naast risico's ook kansen biedt. Alleen dan zullen we er mee moeten leren omgaan en onderzoeken wat wel of niet werkt. Met een nieuwe kijk- en denkrichting kunnen we het onderwijs zo inrichten dat het toerust voor de vraagstukken van nu en in de toekomst.

Onderwijs is na de implementatie van het "Kinderwetje van Van Houten in 1874" zeer succesvol geweest en heeft ertoe bijgedragen dat kinderen goed toegerust werden. Nu 150 jaar later zien we door het afhaken van leerlingen en leraren dat er opnieuw nagedacht mag worden over de inrichting van ons onderwijs. Laten we op een open wijze onze huidige gewoonten en patronen, waarmee we onze onderwijsvraagstukken aangaan, onderzoeken en heroverwegen⁵⁵. Nieuwe gewoonten en praktijken zijn nodig en kunnen alleen ontstaan vanuit ruimte en vertrouwen met sturing die goed onderwijs niet alleen vanuit het nu stimuleert maar ook vanuit de toekomst.

Er zijn heel veel redenen om het anders aan te pakken in het onderwijs, allemaal even relevant, en het moet NU. Nú is er de nood, nú lopen jonge mensen al vast. We moeten nú aan de slag om dit te verbeteren, voor onze toekomst.

⁵³ Ottenheim & Haaijer, 2023

⁵⁴ Jan Rotmans in Fasen & Drummen, 2023

⁵⁵ Boonstra et al., 2019

Referenties

AOB. (2020, september 3). *Weer meer burn-outklachten in het onderwijs*. <https://www.aob.nl/actueel/nieuws/weer-meer-burn-outklachten-in-het-onderwijs/>

AVS. (2020). *Meeste burn-out klachten in het onderwijs*. <https://avs.nl/actueel/nieuws/meeste-burn-out-klachten-in-het-onderwijs/>

Beijaard, D. (2019). Afscheidsrede Prof.dr. Douwe Beijaard. *De leraar van morgen Versterking en verandering van de identiteit en het beroepsbeeld van leraren*. Uitgesproken op 14 juni 2019 aan de Technische Universiteit Eindhoven.

Beld, M. H. M., Kuiper, C. H. Z., Van Der Helm, G. H. P., De Swart, J. J. W., Stams, G. J. J. M., & Roest, J. J. (2021). Classroom Climate, Identification with School, and General Self-worth Predict Academic Self-Concept in Students Attending Residential Schools for Special Education. *Residential Treatment for Children & Youth*, 38(2), 137-152. <https://doi.org/10.1080/0886571X.2019.1696262>

Berding, J. (2018). *Ik ben ook een mens; opvoeding en onderwijs aan de hand van Korczak, Dewey en Arendt*. Phronese.

Berg, van den, B. (2023). Design principles for regenerative higher education in times of sustainability transitions [Wageningen University]. <https://doi.org/10.18174/589879>

Berg, van den, B., Poldner, K., Sjoer, E., & Wals, A. (2022). Practises, Drivers and Barriers of an Emerging Regenerative Higher Education in The Netherlands—A Podcast-Based Inquiry. *Sustainability*, 14(15), 9138. <https://doi.org/10.3390/su14159138>

Biesta, G. (2019). *Goed onderwijs en de cultuur van het meten: Ethiek, politiek en democratie*. Boom uitgevers.

Boonstra, C., Graaf Bierbrauwer, C. de, & Carstens, N. (2019). *Het onderwijsvragenboek: Waarom doen we de dingen zoals we ze doen?* Amsterdam En University Press.

Boonstra, C. (2023). *Claire Boonstra bevraagt het onderwijssysteem* [Studio Swing]. <https://studioswing.nl/claire-boonstra-bevraagt-het-onderwijssysteem-nu-kan-het-tien-jaar-geleden-niet/>

Braams, R. (2023). *Transformative Government*. <https://open.overheid.nl/documenten/1bd46da5-7979-4d4d-8300-8633e90c9c59/file>

Bradshaw, C. J. A., Ehrlich, P. R., Beattie, A., Ceballos, G., Crist, E., Diamond, J., Dirzo, R., Ehrlich, A. H., Harte, J., Harte, M. E., Pyke, G., Raven, P. H., Ripple, W. J., Saltr e, F., Turnbull, C., Wackernagel, M., & Blumstein, D. T. (2021). Underestimating the Challenges of Avoiding a Ghastly Future. *Frontiers in Conservation Science*, 1, 615419. <https://doi.org/10.3389/fcosc.2020.615419>

Bransen, J. (2023, oktober 4). *Weg met het verticale denken over onderwijs!* <https://www.janbransen.nl/nl/weg-met-het-verticale-denken-over-onderwijs/>

Buber, M. (2022). *Dialogisch leven*.

CBS. (2021, september 2). *Mentale gezondheid in eerste helft 2021 op dieptepunt*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/35/mentale-gezondheid-in-eerste-helft-2021-op-dieptepunt>

CBS. (2023). *Ziekteverzuim volgens werknemers; beroep*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/84437NED?q=stress%20leraren>

Community of Practice Regenerative Education (2022). White Paper on Regenerative Higher Education - Rethinking education in times of dysfunction and collapse. <https://transformatievelearning.education/2023/03/08/white-paper-on-regenerative-higher-education-rethinking-education-in-times-of-dysfunction-and-collapse/>

Dewey, J., & Berding, J. (2011). *John Dewey over opvoeding, onderwijs en burgerschap: Een keuze uit zijn werk*. SWP.
El Hadioui, I. (2022). *Grip op de mini-samenleving: Over de zoektocht van leerlingen en professionals naar gelijke kansen in een stedelijke schoolcultuur*. Uitgeverij Van Genneep.

Fasen, J., & Drummen, S. (2023). *Maak een kunstwerk van je leven; je mag geen eisen aan leerlingen stellen*.

Freire, P. (1976). *Education, the practice of freedom*. Writers and Readers Publishing Cooperative.

Hanushek, E. A. (2020). Education production functions. In *The Economics of Education* (pp. 161-170). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-815391-8.00013-6>

Hargreaves, A., & Fullan, M. (2012). *Professioneel kapitaal; de transformatie van het onderwijs in elke school*.

Heij, K. (2017). *Van de kat en de bel: Tellen en vertellen met de eindtoets basisonderwijs = The cat and the bell : telling and counting with the primary school end test*. Tilburg University.

Helm, van der, P., & Klapwijk, G. (2020). *Luisteren Zonder Te Oordelen*. 26(117), 22-26.

Helm, van der, P. (2021). *Ieder kind doet ertoe*.

Kinderrechtenverdrag, 1989. <https://www.unicef.nl/over-unicef/kinderrechten>

Kuiper, C., Verhoef, J., Munten, G. Hoegen, P.(red) (2020). *Evidence-based practice voor paramedici Gezamenlijke, geïnformeerde besluitvorming 5e druk* Boom, Amsterdam. ISBN 9789024428656

Jolles, J. (2011). *Ellis en het verbreinen: Over hersenen, gedrag & educatie* (2e, geheel herz. en uitgebr. dr dr.). Neuropsych Publishers.

Jong-de Kruijf, M. de. (2019). *Legitimiteit en rechtswaarborgen bij gesloten plaatsingen van kinderen: De externe rechtspositie van kinderen in gesloten jeugdhulp gezien vanuit kinder- en mensenrechten*. Boom juridische.

Lopes Cardozo, T. A. (Mieke). (2023). Walking the talk: Autoethnographic reflections on co-creating regenerative education within international development studies. *Third World Quarterly*, 44(7), 1625-1642. <https://doi.org/10.1080/01436597.2023.2197206>

Mooij, T. (2016a). Onderwijsdifferentiatie en leerlingproblemen in Nederland, 1916-2015: Review van probleemanalyses, onderzoeken en effecten van beleidsmaatregelen. *Mens en Maatschappij*, 91(3), 235-269.

Mooij, T. (2016b). 'Optimaliserend Onderwijs' voor elke leerling. *Multiniveau theoretisch ontwerp en praktijkontwikkeling*. Tijdschrift voor Orthopedagogiek, 55(10), 459-483.

Mooij, T. (2021). *Schoolontwikkeling 'Optimaliserend Onderwijs' voor elke leerling. Handleiding voor leerkrachten / docenten, begeleiders en ouders*. Leiden: Stichting Kenniscentrum voor Makkelijk Lerenden. <https://www.academia.edu/48867705>

NJI. (2022). *Cijfers over jeugdzorg*. <https://www.nji.nl/cijfers/jeugdzorg>

NJI. (2023). *De waarde van de pedagogische basis*. <https://www.nji.nl/publicaties/de-waarde-van-de-pedagogische-basis>

Nooteboom, L. A., Kuiper, C. H. Z., Mulder, E., Roetman, P. J., Eilander, J., & Vermeiren, R. R. J. M. (2020). What Do Parents Expect in the 21st Century? A Qualitative Analysis of Integrated Youth Care. *International Journal of Integrated Care*, 20(3), 8. <https://doi.org/10.5334/ijic.5419>

Nooteboom, L. A., Mulder, E. A., Kuiper, C. H. Z., Colins, O. F., & Vermeiren, R. R. J. M. (2021). Towards Integrated Youth Care: A Systematic Review of Facilitators and Barriers for Professionals. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 48(1), 88-105. <https://doi.org/10.1007/s10488-020-01049-8>

NRO. (2023). *Perspectiefwisseling van leerkrachten in het omgaan met leerlinggedrag in de klas~*. NRO. <https://www.nro.nl/onderzoeksprojecten/perspectiefwisseling-van-leerkrachten-in-het-omgaan-met-leerlinggedrag-in-de-klas>

OCW (2023) *Werkagenda Route naar inclusief onderwijs 2035*
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/03/17/werkagenda-route-naar-inclusief-onderwijs-2035>

Ottenheim, A., & Haaijer, R. (2023). *Hoe is het met jou? Lessen uit een pedagogisch ecosysteem*. Hens.

Ottenheim-Vliegen, A., Suijkerbuijk, A., Kaandorp, R., Weijers, S., Staal, W. (2023). *WegWijsinGedrag, perspectiefwisseling van leerkrachten in het omgaan met leerlinggedrag*. Utrecht: Oberon.

Prince EA (Regisseur). (2016). *I sued the school system*.
<https://www.youtube.com/watchv=dqTTojTija8>

Prince EA (Regisseur). (2018). *What is school for?*
<https://www.youtube.com/watch?v=PsLRgEYf9E&t=393s>

Robinson, K., & Aronica, L. (2015). *Creative schools: The grassroots revolution that's transforming education*. Viking.

Schakel en adviesraad (2023) *Alle beleid in kinderschoenen, brief aan de Tweede kamer, t.a.v. De heer prof. Dr. Plasterk, informateur*.

Scheider, S., Rosenfeld, S., Bink, S., & Lecina, N. (2023). Educational inequality due to lack of validity: A methodological critique of the Dutch school system. *International Journal of Educational Research*, 117, 102097. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2022.102097>

Slujsmans, D. M. A. (2020). *Toetsing als kans om te leren. Een thematisch overzicht naar het waarom, wat, wanneer en hoe van formatief evalueren*. Den Haag: NRO.

Stellaard, S. (2023). *Boemerangbeleid: Over aanhoudende tragiek in passend onderwijs- en jeugdzorgbeleid*. Boom bestuurskunde.

Stap, J. (Regisseur). (2023). *schoolziek; Een documentaire over gezondheid en onderwijs*.
<https://vimeo.com/showcase/10774359>

Verus, samen met VOS/ABB, VGS, VBS en ISBO (2023). *Beter balans tussen persoonsvorming, kwalificatie en socialisatie; pleidooi voor het pedagogisch perspectief als uitgangspunt*,
<https://verus.nl/nieuws/profielorganisaties-aan-nieuwe-commissie-ocw-betere-balans-tussen-persoonsvorming-kwalificatie-en-socialisatie>

Wessels, K. R., & Grünwald, L. (2023). *Fulfilling the Regenerative Potential of Higher Education: A Collaborative Auto-Ethnography*. *Education Sciences*, 13(10), 1037.
<https://doi.org/10.3390/educsci13101037>

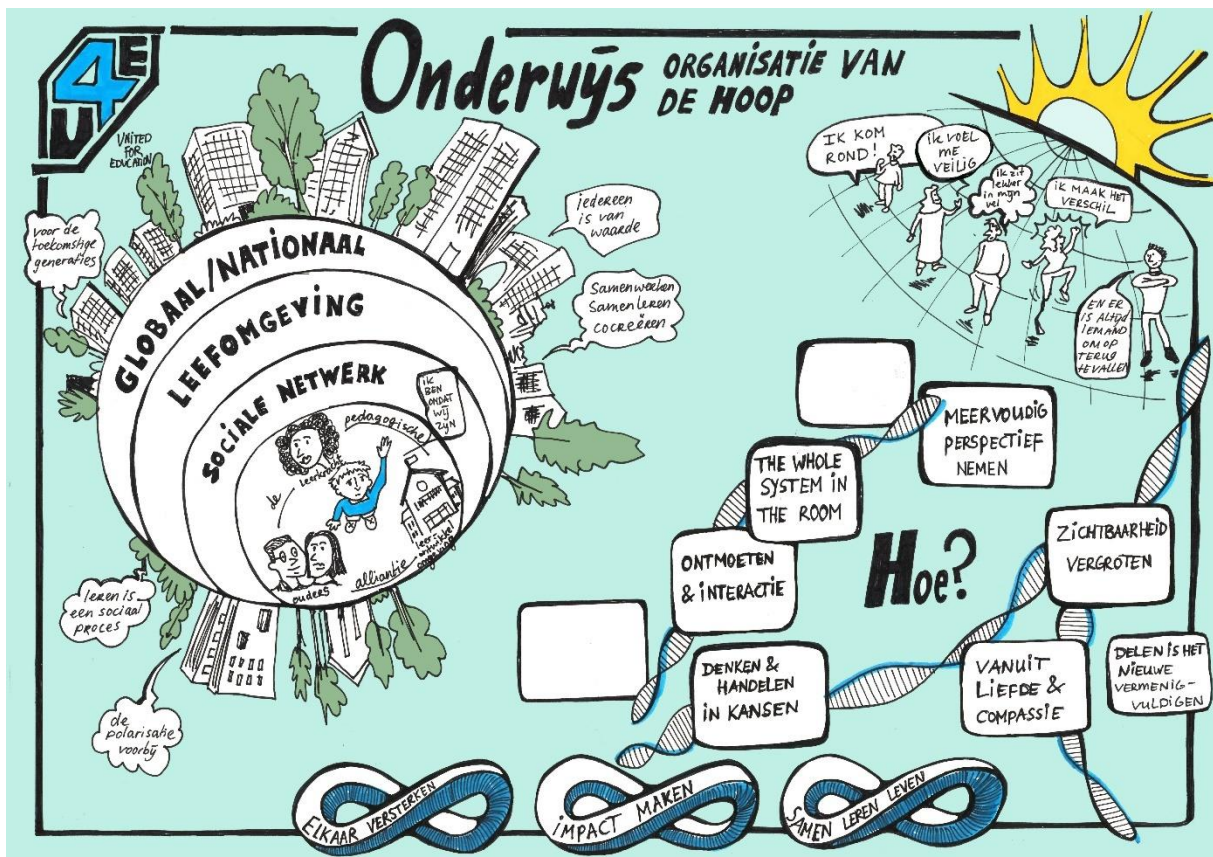
Wienen, B. (2023). *Van individueel naar inclusief ; pleidooi voor minder labelen en meer aandacht voor de kracht van onderwijs*. In *stendo*.

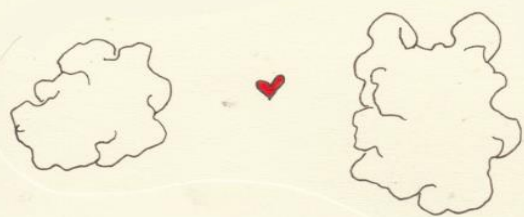
Wouw, van, T., Kuiper, C., & Zaalen, van, Y. (Submitted) *Adolescents with “multiproblems” in vocational education: A context analysis: A context analysis of the social (interprofessional and integral) network around adolescents with multiple problems in vocational education aged 15-27 in the Netherlands*.

Wouw, van, T., & Ruig, de, S. (2023, augustus 11). *Waarom zijn jongeren zo ongelukkig?*
<https://platform.boompsychologie.nl/artikel/waarom-zijn-jongeren-zo-ongelukkig/>

Pedagogisch Ecosysteem

United4Education nodigt iedereen daarom uit om samen aan de slag te gaan voor onderwijs waar ieder kind telt. We kunnen alleen het verschil maken voor de jonge mensen in ons land, door de ontmoeting tussen mensen. Goed onderwijs start net als goed beleid met relatie, het echte leven, de echte verhalen kennen en ervaren van mensen met verschillende kwaliteiten en uitdagingen. Er is behoefte aan ontmoetingen waar gesproken wordt over de waarden en wat goed onderwijs is. Het pedagogisch ecosysteem en de pijlers van United4Education geven hier richting aan.

Een kind heeft twee gedaantes;
nieuwkomende mens en mens wordend.
Beide gedaantes hebben hun eigen
betekenis. Laten we ze beide
koesteren".

Joop Berding

